

I.
Sárospatak jogállásának
közigazgatástörténeti eseményei,
1883–1968¹⁵

¹⁵ A fejezet megírásához felhasznált források: Sárospataki kalauz. Szerkesztette: Harsányi István. Sárospatak, 1928; Kováts Dániel: Sárospatak turistakalauz. Sárospataki Tanács VB – Borsodtourist, Miskolc, 1979; Balassa Iván: Sárospatak történeti helyrajza a XVI–XX. században, i. m.; Kődöböcz József: Lakóhelyünk, Sárospatak és környete, i. m.; Kis-Tóth Lajos – Tamás Edit: Volt egyszer egy Józseffalva. EKF Lícium Kiadó, Sárospatak, 2006; Takács Gábor: Volt egyszer egy vármegye. Fordulópontok Zemplén XX. századi történelmében. 1. rész: A trianoni békeszerződés (1920) = Újhelyi Körkép, V. évf. 2. szám, 1992. február, 12. o.; Csizmadia György – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986; Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 9. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Szerkesztette: Turkovics Barnabás. KSH, Budapest, 1996; Borsod-Abaúj-Zemplén megye történeti helységnévtára 1870–1983. Szerkesztette: Seresné Szegőfi Anna. Összeállította: Hőgye István, Seresné Szegőfi Anna, Tóth Péter. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1983.

„A m. kir. belügyminister, folyó évi 12.853. szám alatt kelt rendeletével, Zemplénmegyébe kebeleztet Sáros-Nagy-Patak és Sáros-Kis-Patak községeknek Sáros-Patak név alatt egy községgé való egyesülését megengedte.” (*sic!*) – olvasható a hivatalos lap 1883. március 21-ei számában.¹⁶ Ezzel a dátummal indítjuk vázlatos közigazgatástörténeti áttekintésünket, mert ettől kezdve beszélhetünk közigazgatásilag egységes Sárospatakról. A város nevének kötőjeles írásmódját nem alkalmazták következetesen, az egybeírt változat 1902-től hivatalos.¹⁷

Néhány fontos közjogi előzményre érdemes felhívni a figyelmet. Anonymustól tudjuk, hogy Árpád fejedelem a mai Sátoraljaújhelytől a Tolcsva-pataki Ketel vitéznek adományozta ezt a területet (Ketelpataka). A település 1201-ben Imre királytól kapott városi kiváltságot, amelyet 1335-ben, 1429-ben és 1572-ben megerősítettek. A Bodrog jobb és bal partján elterülő településrészeket a 15. századtól külön jelölték. A bal parti Kispatak a 16. század első harmadától saját bírót választó település, közigazgatásilag a mindenkor uradalom önálló egysége. Ennek következtében a jobb parti rész neve külön jelzöt kapott (Nagy Patak, Nagypatak), de hamarosan a Sáros-előtag vált általánossá (Sáros-Nagy-Patak, Sáros Nagypatak, Sárospatak). Mezővárosként 1835-ben megváltotta magát földesurától, az 1806 óta birtokos Bretzenheim családtól. 1863-tól rendezett tanácsú mezőváros.

Az olvasónak feltűnhet, hogy a hivatalos lap 1883-ban Sáros-Patakot községgé említi, noha ekkor még mezőváros volt. Valójában mindkét állítás igaz, ennek oka pedig a következő:

A kiegyezés után a kormányzat viszonylag hamar napirendre tűzte a közigazgatás strukturális reformját. Ennek része volt a különböző autonóm területi egységek megerendés szerbe történő beillesztése, a megerendezés, a korábbi szabad királyi városok, valamint a mezővárosok és falvak jogállásának rendezése. Az átalakítások nyomán a helyi önkormányzati rendszerben középszinten a törvényhatóságok maradtak (Budapest székesfőváros, vármegyék, törvényhatósági jogú városok), alsó szinten pedig a községek és a járások. Számos korábbi szabad királyi város elvesztette ezt a címét és törvényhatósági jogú város lett; több jó néhányuk még lejjebb került, a rendezett tanácsú városok közé.

A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. tc. (az ún. „első községi törvény”) a községek típusait a) város (rendezett tanáccsal), b) nagyközség (mezőváros és nagy falu), c) kisközség kategóriákba sorolta. Az első típus élén polgármester és városi tanács, a két utóbbi típus élén bíró és előljárárság állt. A mezőváros fogalma, mint jogi kategória tehát kikerült a rendszerből, de azon nagyközségek, amelyek korábban mezővárosok voltak, ezt a címet tovább használhatták. Ez vonatkozott Sárospatakra is, amely így két községgé, majd egyesített községgé városi címét jogszerűen viselhetette.

A mezővárosi cím végleges megszüntetése az ún. „második községi törvény”-hez köthető. A községekről szóló 1886. évi XXII. tc. 1886. július 23-ai hatállyal a községek típusait a) város, rendezett tanáccsal, b) nagyközségek, c) kisközségek kategóriák szerint rendezte. Az országban ezt követően 12.403 község, 112 rendezett tanácsú város és 27 törvényhatósági jogú város maradt, összesen 12.542 helység. Zemplén megyében törvényhatósági jogú város nem volt, rendezett tanácsú is csak egy, a megyeszékhely Sátoraljaújhely. A városi címet Sárospatak 1886-tól nem használhatta tovább. (Más kérdés, hogy a köznapi szóhasználatban, a sajtóban, egyes intézmények elnevezésében, illetve számos hivatalos ügyben a kategória tovább élt.)

¹⁶ Budapesti Közlöny, 17. évf. 65. szám, 1883. március 21. 1. o.

¹⁷ A településnevek egységes írásmódját a község- és egyéb helynevekről szóló 1898. évi IV. törvény cikk rendelkezte el, megállapítását a belügyminister hatáskörébe utalta, s a nyilvántartás egységesítése céljából létrehozta a KSH keretében működő országos községi törzskönyv-bizottságot. Az 1902-es dátum forrása: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 9. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, i. m. 279. o.

Sárospatak 1895-től nagyközség, 1905. január 10-től pedig járási székhellyé lépett elő. Ismét a hivatalos lapot idézzük: „A belügyministerium vezetésével megbízott m. kir. miniszerelnök Zemplén vármegyében a sátorlajújhelyi főszolgabírói járáshoz tartozott Sárospatak, Bodrog-Halász, Józseffalva, Károlyfalva, Makkos-Hotyka, Trauczonfalva¹⁸ és Végardó községekből, Sárospatak székhellyel és »sárospataki főszolgabírói járás« elnevezéssel, 126.535/903. számú rendeletével egy új főszolgabírói járás szervezését engedélyezte, mely járáshoz a nevezett községeken kívül a bodroglajújhelyi főszolgabírói járásból még; Karád,¹⁹ Luka²⁰ és Vajdacska községek csatoltattak, utóbb pedig ugyancsak a bodroglajújhelyi főszolgabírói járásból még Alsó-Bereczki, Felső-Bereczki, Bodrog-Szerdahely és Bodrog-Szög községek is a sátorlajújhelyi főszolgabírói járásba osztottak be.”²¹

Az 1904-től hivatalosan is Újpaták nevet használó Józseffalva 1911-ben beolvadt Sárospatakba: „A m. kir. belügyminiszer Zemplén vármegye közönségéhez 1911. évi március 16-án 1911. évi 10.869. szám alatt intézett rendeletével Sárospatak nagy- és Újpaták kisközségeknek egyesítését az 1886. évi XXII. t.-c. 162. §-a alapján Sárospatak elnevezés mellett elrendelte.”²²

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés nyomán Zemplén vármegye területének több mint kétharmada Csehszlovákiához került. Teljes egészében elcsatolták a gálszécsei, homonnai, mezőlaborci, nagymihályi, szinnai, sztropkói és varannói járásokat, továbbá részben a bodroglajújhelyi és a sátorlajújhelyi. E két csonka járás mellett csak három maradt teljes egészében Magyarországon: a sárospataki, a szerencsi és a tokaji.²³

1932. május 1-jével megszüntették a sátorlajújhelyi járást, ahonnan a sárospatakihoz csatoltak 12 települést.²⁴ Érintette a sárospataki járást az 1938. november 2-ai ún. első bécsi döntés, amelynek értelmében Magyarország közel 12 ezer km² területet kapott vissza Csehszlovákiától. A területgyarapodásról az országgyűlés, a megyék új területéről a kormány, a járások beosztásáról a belügyminiszer rendelkezett.²⁵ A visszatért területek következtében Zemplén vármegye területe megnőtt, de a járások száma nem változott, csupán közigazgatási beosztásuk. A sárospataki járás községeinek száma tizenkettővel csökkent, mert Alsóberecki, Felsőberecki, Karos, Alsóregmec, Felsőregmec, Mátyásháza, Mikóháza, Vily, Vitány, Hosszúláz, Rudabányácska és Széphalom visszakerült a sátorlajújhelyi járáshoz.

1944-ben tehát a sárospataki járáshoz ugyanaz a 17 település tartozott, mint Trianon után, közte négy nagyközség: Sárospatak, Tiszakarád, Tolcsva, Vámosújfalú; a többi pedig kisközség: Bodroglajújhely, Bodroglajújhely, Sára, Erdőhorváti, Háromhuta, Komlóska, Bodroglajújhely, Herceglát, Makkoshotyka, Bodroglajújhely, Vajdacska, Károlyfalva, Végardó. 1946. augusztus 1. és 1947. február 1. között ideiglenesen a sárospataki járáshoz csatolták a sátorlajújhelyi járás korábbi ricsei kirendeltségéhez tartozó tíz községet.

¹⁸ ma: Herceglát

¹⁹ ma: Tiszakarád

²⁰ ma: Bodroglajújhely

²¹ Budapesti Közlöny, 39. évf. 20. szám, 1905. január 25. 2–3. o.

²² Budapesti Közlöny, 45. évf. 69. szám, 1911. március 23. 1. o. Az 1904-es dátum forrása: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 9. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, i. m. 332. o.

²³ Magyarország helységnévtára 1926. KSH, Budapest, 1926. 43. o.

²⁴ A m. kir. minisztérium 1931. évi 6.490. M. E. számú rendelete egyes főszolgabírói járások és szolgabírói kirendeltségek megszüntetéséről = Magyarországi Rendeletek Tára, 65. évf. 1931. 1531–1533. o.

²⁵ 1938. évi XXXIV. törvények a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről = Magyar Törvénytar, 1938. évi törvények, Budapest, 1939. 528–532. o.; 1938. évi 9.330. M. E. számú rendelet a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területek közigazgatásáról = Magyarországi Rendeletek Tára, 72. évf. 1938. 2910–2922. o.; 1938. évi 95.351. B.M. számú rendelet a visszacsatolt felvidéki területeken és azokkal határos részeken alakított vármegyék járási beosztásáról = uo. 3091–3099. o.

Az 1949-es megyerendezés az egész ország közigazgatását átalakította, Zemplénét különösen. Ennek részleteiről a következő fejezetben lesz szó. Sárospatak szempontjából most csak azt rögzítjük, hogy 1950. március 16-tól, mint önálló tanácsú község az újonnan létrejött Borsod-Abaúj-Zemplén megye része lett. Járási székhelyként az addigi 17 mellé újabb négy települést kapott: Kenézlő, Tiszacsermely, Viss és Zalkod.²⁶

A települést a várossá nyilvánításig terjedő közel két évtizedben további közigazgatási változások érintették. 1950. szeptember 6-ai hatállyal Bodroghalászt egyesítették Sárospatakkal.²⁷ 1952. február 1-jétől a pataki járáshoz került a megszűnt tokaji járásból Erdőbénye és Szegilong.²⁸ 1954. november 29-én leválasztották és önálló községgé alakították Györgyarlót.²⁹ 1956. február 1-jén a sárospataki járást megszüntették, községeit a satoraljaújhelyi és szerencsi járáshoz osztották be, Patak az előbbihez került.³⁰ 1965. július 1-jei hatállyal Végardó beolvadt Sárospatakba.³¹

Alkotóház, Sárospatak

²⁶ 5.201/11/II-1/1950. (III.12.) B.M. rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapításáról szóló 4.343/1949. (XII.14.) M.T. rendelet egyes rendelkezéseinek hatálybaléptetése és végrehajtása tárgyában

²⁷ 5.203-7/1950. (IX.6.) B.M. rendelet egyes községeknek más községgel vagy várossal való egyesítéséről

²⁸ 1/1952. (I.5.) B.M. rendelet a tokaji járás megszüntetéséről

²⁹ A Minisztertanács Titkárságának közleménye (540.706/1954. számú minisztertanácsi határozat) = Magyar Közlöny, 1955. 28. szám, március 6.

³⁰ 2/1956. NET határozat egyes járáások megszüntetéséről = Magyar Közlöny, 1956. 4. szám, január 18.

³¹ 11/1965. NET határozat Sárospatak és Végardó községek egyesítéséről = Magyar Közlöny, 1965. 25. szám, április 25.